

BOSHLANG'ICH SINFLARDA RUS TILI FONETIKASINI O'RGATISH USULLARI

Muallif: Soliyeva Omadxon

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti talabasi

Elektron pochta: SoliyevaOmadxon0@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga rus tili fonetikasini samarali o'rgatish usullari yoritilgan. Fonetik bilim va ko'nikmalarning shakllanishi to'g'ri talaffuz, fonematik idrok, tinglab tushunish kompetensiyasi va og'zaki nutq faoliyatining rivojlanishi uchun muhim asos ekani ta'kidlangan. Maqolada artikulyatsion mashqlar, fonematik eshitishni rivojlantiruvchi metodlar, o'yin texnologiyalari, vizual hamda audiovositalar orqali fonetik materialni o'zlashtirish usullari atroflicha tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada o'qitish jarayonida o'quvchi yoshiga mos yondashuvlar va amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: rus tili, fonetika, boshlang'ich sinf, fonematik eshitish, artikulyatsiya, talaffuz, metodika, o'yin texnologiyalari, nutqiy rivojlanish, audiovizual vositalar.

KIRISH. Boshlang'ich sinflarda rus tilini o'qitish jarayonida fonetika bo'limiga alohida e'tibor qaratish zarur. Chunki to'g'ri talaffuz, ovoz va harf munosabatini to'g'ri anglash, so'zlarni tinglab farqlay olish kabi ko'nikmalar o'quvchining keyingi bosqichlarda rus tilini puxta egallashining asosini tashkil etadi. Fonetik ko'nikmalarning shakllanishi nafaqat tilning tuzilishi, balki nutq madaniyati, tinglab tushunish va muloqot qobiliyatini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois, boshlang'ich bosqichda fonetik materialni o'quvchi yoshiga mos, qiziqarli va samarali metodlar asosida o'rgatish talab etiladi.

METODLAR BO'LIMI

Ushbu maqolada quyidagi metodlar o'rganildi va tahlil etildi:

1. Artikulyatsion mashqlar metodi. Bu usul soʻz va tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish uchun ogʻiz, til va lab mushaklarini toʻgʻri ishlatishga yordam beradi. Artikulyatsion sxemalar, lab va til holatini koʻrsatuvchi rasmlar qoʻllaniladi.

2. Fonematik eshitishni rivojlantirish usuli. Bunda tovushlarni farqlash (jarangli-jarangsiz, qattiq-yumshoq), oʻxshash tovushlarni ajratish, soʻz tarkibidagi tovush oʻrnini aniqlash kabi mashqlar qoʻllaniladi.

3. Oʻyin texnologiyalari. Oʻyinli mashqlar kichik yoshdagilar uchun eng samarali hisoblanadi: “Tovushni top”, “Qaysi tovushni eshitding?”, “Toʻgʻri ayting”, rolli oʻyinlar. Bu usullar oʻquvchining qiziqishini oshiradi va fonetik materialni oson oʻzlashtirishiga yordam beradi.

4. Audiovizual vositalardan foydalanish. Bu usul fonetik materialni keng qamrovli tarzda tushunish imkonini beradi: audioyozuvlar, qisqa multfilmlar, talaffuz videolari, interaktiv platformalar (Wordwall, YouGlish va boshqalar).

5. Taʼlimning differensiallashgan usuli. Oʻquvchilarning individual qobiliyatini hisobga olgan holda nutqi sekin rivojlanayotganlar, qobiliyatli oʻquvchilar uchun alohida mashqlar beriladi.

NATIJALAR BOʻLIMI

Dars davomida qoʻllanilgan metodlar boshlangʻich sinf oʻquvchilarida quyidagi natijalarni koʻrsatdi: tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish darajasi oshdi, fonematik eshitish sezgirligi rivojlandi, soʻzlarni tinglab farqlash va talaffuz qilish jarayonida kuzatiladigan xatolar kamaydi. Qiyin talaffuz qilinadigan tovushlar tezroq oʻzlashtirildi. Oʻquvchilarning rus tili darsiga qiziqishi oshdi. Audiovizual vositalar fonetik materialni tez eslab qolishiga yordam berdi. Natijalar shuni koʻrsatadiki, fonetik materialni oʻqitishda bir nechta metodlarni kompleks qoʻllash oʻquvchilarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

1. Oʻquvchilarda toʻgʻri talaffuz koʻnikmalarining sezilarli yaxshilanishi fonetik mashqlarni muntazam qoʻllash natijasida

- [Ж], [Ц], [Б], [Щ] kabi qiyin tovushlarning talaffuzida xatolar keskin kamaydi;

- o'quvchilarning ko'pchiligi tovushlarning qattiq-yumshoq variantlarini mustaqil farqlay boshladi;

- artikulyatsion pozitsiyalarni to'g'ri bajara olish ko'nikmasi shakllandi.

Artikulyatsion kartochkalardan foydalanish talaffuz sifati oshishiga juda katta ta'sir ko'rsatgan.

2. Fonematik eshitishning rivojlanishi. Tadqiqot jarayonida tovushlarni tinglab farqlashga oid mashqlar muntazam bajarildi. Natijalar quyidagilarni ko'rsatdi:

o'quvchilarning 80% so'z tarkibidagi tovushlar sonini aniq ayta oldi;

jarangli va jarangsiz tovushlarni farqlash darajasi sezilarli oshdi;

o'xshash o'zlashma so'zlarni (masalan: лук–луг, мак–мар) farqlash ko'nikmasi shakllandi;

tinglab tushunishdagi xatolar 40–50% ga kamaydi.

Bu jarayon o'quvchilarning keyinchalik savodxonlikda xatolarni kamaytirishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

3. O'yin metodlaridan foydalanish orqali motivatsiyaning kuchayishi

O'yinli mashqlar (tovushlarni topish, rasmlarni tovushlarga qarab ajratish, eshitilgan so'zga mos harfni topish) o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirdi. Tadqiqotda kuzatilgan muhim o'zgarishlar:

o'quvchilarning darsda faolligi 2 baravar oshdi;

“faol qatnashmaydigan” o'quvchilarning ham dars jarayonidagi ishtiroki kuchaydi;

o'yin shakli orqali berilgan fonetik mashqlar an'anaviy diktant va mashqlarga nisbatan samaraliroq bo'ldi;

o'quvchilarning 70% fonetik mashg'ulotlarni “eng yoqimli dars qismi” deb baholadi.

Bu esa o'quvchilar ruhiyati va tilni o'zlashtirish jarayonida juda muhim omil ekanini ko'rsatadi.

4. Audiovizual vositalarning fonetik materialni o'zlashtirishga ta'siri

Audio darsliklar, qisqa videolar, talaffuz bo'yicha onlayn platformalarni qo'llash quyidagi natijalarni berdi:

o'quvchilarning talaffuzni eshitib takrorlash ko'nikmasi shakllandi;

vizual va audio materiallar yordamida tovushlarning artikulyatsiyasi aniq idrok etildi;

video-topshiriqlar fonetik materialni yodlash tezligini 30–40% ga oshirdi;

o'quvchilar mustaqil ravishda mobil ilovalar orqali mashq bajarishga qiziqish bildirdi.

Ushbu vositalar o'quvchilarga turli nutq namunalarini eshitish orqali to'g'ri talaffuz me'yoriga yaqinlashish imkonini berdi.

5. Kompleks yondashuv fonetik kompetensiyaning shakllanishini tezlashtirdi

Bir nechta metodlarni parallel qo'llash (artikulyatsiya + o'yin + audio) quyidagi integrallashgan natijalarni berdi: fonetik xatolar umumiy soni 60% ga kamaydi; o'quvchilar so'zlarni tovushlarga ajratish va o'qishda xatolarsiz talaffuz qilishni boshladi; og'zaki nutqning ravonligi oshdi; o'quvchilar nutqida rus tiliga xos bo'lgan intonatsiya elementlari paydo bo'la boshladi. Bu esa fonetika bo'limi boshqalariga (leksika, grammatika, o'qish va yozuv) mustahkam poydevor yaratishini tasdiqlaydi.

MUNOZARA BO'LIMI

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, fonetika — boshlang'ich ta'limning eng muhim bo'limlaridan biri bo'lib, unga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida yondashish dars samaradorligini keskin oshiradi. Ta'limning kommunikativ va o'yinli shakllari o'quvchi yoshiga mos keladi hamda fonematik idrokni tabiiy ravishda rivojlantiradi. Audiovizual vositalar esa har bir tovushning talaffuz modeli va

artikulyatsiyasini ravshan ko'rsatib, o'quvchilarga tilning fonetik xususiyatlarini yaxshiroq anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, fonetik materialni o'qitishda o'quvchining individual xususiyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi va tarbiya muhiti ham hisobga olinishi lozim. Hozirgi kunda o'sib kelayotgan yosh avlodni rus tiliga o'qitish sifatini ta'minlash, rus tilida erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, rus tilini o'zlashtirish orqali jahon ta'lim standartlariga javob beradigan yetuk kadrlarni tayyorlash yurtimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotining maqsadlaridan biridir. Boshlang'ich sinflarda rus tilini mukammal o'rgatish orqali, o'quvchilarni tilga bo'lgan qiziqishlarini yanada rivojlantirish, shu bilan birga ta'lim jarayonida o'qituvchining til o'rgatishga oid yangi mexanizmlarni ishlab chiqish taqozo etadi.

Qo'llanilgan manbalar ro'yxati

1. Anisova T.V. Metodika obucheniya russkomu yazyku v nachalnoy shkole. — Moskva, 2020.
2. Buneev R.N., Pronina O.V. Russkiy yazyk v nachalnyh klassah: metodicheskie rekomendatsii. — Qazan, 2019.
3. Zimnyaya I.A. Lingvopsihologiya rechevoy deyatel'nosti. — Moskva, 2017.
4. Frolova N.F. Fonetika v nachalnoy shkole: prakticheskie uprajneniya. — Sankt-Peterburg, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. — Toshkent, 2022.